

## ინგა სანიკიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

### **XIX საუკუნის ქართული ლექსიკოგრაფია კოტე ყიფიანის ნაშრომთა მაგალითზე**

ჩვეულებრივ, ნებისმიერი ადამიანის ცხოვრებაში განათლების უმაღლესი საფეხური ის ეტაპია ცხოვრებისა, როცა მეცნიერული საკითხებით ხდება დაინტერესება. მართალია, ქართული ლინგვისტური სკოლების ჩამოყალიბება XX საუკუნეს უკავშირდება, მაგრამ უნდა ითქვას ისიც, რომ ფუნდამენტური კვლევების საფუძველი წინა საუკუნეებში დაედო. სწორედ ამ დროს ქართველთა მცდელობანი, შეედგინათ სხვადასხვა სახის ლექსიკონები, ზოგ შემთხვევაში თვითნასწავლი ლექსიკოგრაფის სპონტანურ სურვილს გამოხატავდა, მაგრამ, ვფიქრობთ, რომ ამგვარ ნაშრომებს მაინც დიდი ფასი აქვს. სამეცნიერო ლიტერატურაში სადავო არ არის ის ფაქტი, რომ ლექსიკოგრაფიას ძირითადად პრაქტიკულ-გამოყენებითი ხასიათი აქვს და კონკრეტული ლექსიკონის განსაკუთრებულობა მართებულიად სელექციონებული სალექსიკონო ერთეულების მოძიებითა და სალექსიკონო პრინციპების ასევე მართებული შერჩევით განისაზღვრება. ჩვენს შემთხვევაში საქმე ეხება დიმიტრი ყიფიანის ვაჟის, კოტე ყიფიანის, მიერ შედგენილ ლექსიკონებს, რომელთა ნაწილი დღემდე არ არის გამოცემული და რომლებიც ხელნაწერების სახით თბილისში განთავსებულ კინოსა და თეატრის მუზეუმში ინახება. ამ უკანასკნელთა რიცხვს განეკუთვნება „ბოტანიკური ლექსიკონი“, ანუ „ქართულ-რუსულ-ლათინური საბოტანიკო ლექსიკონი“, და „აკადემიური ლექსიკონი“.

ფაქტია, რომ როგორც მანამდე, XIX საუკუნეშიც ქართული არისტოკრატიისათვის ევროპულ აზროვნებასა და მეცნიერებასთან ზიარება უმნიშვნელოვანესი გეზი იყო, თუმცა რუსეთის იმპერიის პირობებში ბევრი რამის კეთება არ ხერხდებოდა. მოაზროვნეთა თვალსაწიერი მაინც ფართო იმლებოდა და მკაცრი რეალობის სცდებოდა, მომავალს ჭვრეტდა. კოტე ყიფიანის (1849 – 1921) მოღვაწეობის პირველი პერიოდი ძირითადად 60-იანელთა ეპოქას დაემთხვა და, როგორც მართებულიააა შენიშნული, ამ დროებამ „საქართველოში ახალი იდეები მოიტანა: ფილოსოფიაში – მატერიალიზმი, ესთეტიკაში – უტილიტარიზმი, ლიტერატურაში –

რეალიზმი, სოციოლოგიაში – უტოპიური სოციალიზმი ... მთელი სისტემით ჩამოაყალიბა განმანათლებლობა, როგორც მოქმედების პროგრამა. ცხოვრებამ მოითხოვა მრავალმხრივობა, ენციკლოპედიური ცოდნა, და გასაკვირი აღარ არის, რატომ გვევლინებიან ერთი და იგივე ადამიანები მრავალი დარგის წარმომადგენლებად“- ნერს გ. ჯიბლაზე [ჯიბლაძე 1974: 34]. სწორედ განათლების მიზანი შეაპირობებდა მრავალი დარგის განვითარების აუცილებლობას და ამ თვალსაზრისით კონკრეტული ნაბიჯების გადადგმას სჭიროებდა. და, აი, დიმიტრი ყიფიანის ვაჟი, კოტე ყიფიანი, ლექსიკონების შედგენას იწყებს. სასცენო მოღვაწეობით გატაცებული ხვდება, რომ საზოგადოების განათლებისა და ეროვნული საკითხების გადასაწყვეტად შეუპოვარი ბრძოლაა საჭირო, ხოლო ამ გზაზე უკანდახევა არ არსებობს.

ვფიქრობთ, რომ მცირეოდენი მაინც უნდა ითქვას თავად კოტე ყიფიანის შესახებაც. რადგან იმ დროის საქართველოში საუკეთესო განათლების მიღება მწყობრი საგანმანათლებლო სისტემის გამოთითქმის შეუძლებელი იყო, დიმიტრი ყიფიანის ოჯახში გუვერნიორებისა და კერძო პედაგოგების ფართო წრე ტრიალებდა. მათ შორის იყვნენ: მღვდელი მიცკევიჩი, მონასტირსკი, ფონ დერ-ნონე, შამაევი, ფრანგი ეროვნების მოსიე სიმონი და სხვანი [დავითაია 1975: 11]. ოჯახურ პირობებში ცოდნის მიღებას თბილისის გიმნაზია, ხოლო მოგვიანებით მოსკოვის ახლად დაარსებული პეტრე I-ის სახელობის, ე.წ. პეტრო-რაზუმოვსკის სამეურნეო-სატყეო აკადემიაში (ტიმირიაზევის სახ. აკადემიაში) სწავლა მოჰყვა. საბოლოოდ, საქართველოში დაბრუნებული კოტე ყიფიანი თავისსავე ეპოქაში ის ერთადერთი ქართველი იყო, რომელსაც სამეურნეო განათლება ჰქონდა მიღებული.

კოტე ყიფიანის ბიოგრაფი – ივ. გომართელი – იგონებს, თუ როგორ ვერ უთარგმნია ბორჯომის ხეობაში მყოფი რუსი გენერლისთვის, მურავიოვისთვის, ერთ-ერთ თანმხლებ ქართველს „მურყნის ხის“ (რუს. „Ольха“) დასახელება რუსულ ენაზე და რამდენი უცინია ამის თაობაზე დიმიტრი ყიფიანის ვაჟს. „აი ამ გარემოებამ დაუბადა კოტეს განზრახვა რუსულ-ქართული ბოტანიკური ლექსიკონის შედგენისა. საცა კი ბოტანიკური შინაარსის სიტყვას შეხვდებოდა, იწერდა უბის წიგნში ქართულად და რუსულად. ცამეტი წლის განმავლობაში აგროვდა კოტემ ამგვარად მასალა და შეადგინა საკმაოდ მოზრდილი რუსულ-ქართულ-ლათინური საბოტანიკო

ლექსიკონი, სადაც 2300-ზე მეტი სახელებია მცენარეებისა“ [გომართელი 1964: 110].

თავად ლექსიკონის დასახელებაც მოწმობს, რომ ავტორ-შემდგენელი კარგად აცნობიერებდა იმას, რომ თავისი ნაშრომით ის, ერთი მხრივ, მყიფე საგანმანათლებლო სივრცეში საფუძველს უყრიდა ბოტანიკის მეცნიერების შემდგომ განვითარებას და, მეორე მხრივ, ლათინური სალექსიკონო შესატყვისებით მომხმარებელთა წრეს აფართოებდა, ეს კი ქართველთა ევროპულ საგანმანათლებლო სივრცეში მოქცევასაც გულისხმობდა. მართალი შემფასებელნი ვიქნებით, თუ ვიტყვით, რომ დაახლოებით 2300 სიტყვის სამენოვანი თარგმანება კოტე ყიფიანისაგან რუტინულ შრომასთან ერთად საკმაო ცოდნასა და გამოცდილებას მოითხოვდა. თვითნასწავლი ლექსიკოგრაფის სურვილი დიდი მიზნისკენ სწრაფვისა მაშინდელი მოწინავე ქართული საზოგადოების ნაბიჯებს ფეხდაფეხ მისდევდა. კოტე ყიფიანის ოჯახში ეროვნული აზროვნების გაღვივების აუცილობლობა ცხარედ დუღდებოდა, ქართული სახელმწიფოს კონტურები იხაზებოდა და დედაენის, როგორც ეროვნული ცხოვრების საყრდენის, როლი გამორჩეული სიცხადით იწეოდა წინა პლანზე. კოტე ყიფიანი არა მხოლოდ გარეგანი დამკვირვებელი იყო ამ ყველაფრისა, არამედ მომსწრე, გონიერი მჭვრეტელი და თვითმხილველი. გ. თავზიშვილი იაკობ გოგებაშვილის ღვაწლის აღწერისას შენიშნავს: „1876 წლიდან იაკობ გოგებაშვილი დაუღალავ მუშაობას ეწეოდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ დაარსებისათვის. მას განზრახული ჰქონდა, საზოგადოების თავმჯდომარედ ისეთი გავლენიანი პირი აერჩიათ, რომელსაც, მისი თქმით, „დიდი სახელი და პატივი აქვთ საზოგადოებაშიც და მთავრობის წრეებშიც“. ასეთ პირად მიჩნეულ იქნა თბილისის ქალაქის თავი დიმიტრი ყიფიანი, ... ამიტომ ი. გოგებაშვილმა და ნ. ცხვედაძემ გადანყვიტეს წესდების დამუშავება დიმიტრი ყიფიანის ოჯახში ეწარმოებინათ. შეხვედრას, ანუ კრებას, ამ ოჯახში აწყობდნენ კვირაში ერთხელ, შაბათობით“ [თავზიშვილი 1974: 307]. ამრიგად, ნათელია, რომ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ დაარსების იდეის გარშემო მიმდინარე საკითხები თუ სამომავლო გეგმები დიმიტრი ყიფიანის ოჯახურ გარემოში განიხილებოდა, შინაურულ ატმოსფეროში კი უსათუოდ ითქმებოდა ისეთი რამ, რაც რუსული ცენზურის გამო გარე განხილვის საგნად ნაკლებად შეიძლება ქცეუ-

ლიყო. ამ ყველაფრის პირდაპირი თუ არა, ირიბი მონაწილე მაინც იყო კოტე ყიფიანი, რომელიც ასაკით საკმაოდ ახლოს იდგა ი. გოგებაშვილთან. ისინი არსებითად ერთ თაობას მიეკუთვნებოდნენ (მათ შორის მხოლოდ ცხრანწლიანი სხვაობა იყო) და ახალგაზრდული ენთუზიაზმითა თუ მონდომებით, თავისი ქვეყნისადმი მისაბაძი ერთგულებითა და უკომპრომისო ბრძოლით ენეოდნენ უღელს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ისე, როგორც შეეძლოთ, რითიც შეეძლოთ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არავინ დავობს იმის თაობაზე, რომ ლექსიკოგრაფიას, როგორც დამოუკიდებელ დარგს, უპირატესად პრაქტიკული, უტილიტარული ხასიათი აქვს [კასარესი 1958: 199] და, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, მთელი მისი განსაკუთრებულობა ლექსიკის შეჩევასა და მართებული სალექსიკონო პრინციპების ხელოვნებაში ძევს. მართალია, სარედაქციო კომისიის წევრები ქვემოთ მოყვანილ დასკვნით წინადადებას „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ შესავალ ნაწილში ამბობენ, მაგრამ, ვფიქრობთ, რომ ამგვარი დანასკვი თავისი არსით უნივერსალურია და ზოგადად ეხება თითოეული სახეობის (განმარტებითის, თარგმნითის, ტერმინოლოგიურისა თუ სხვ.) ლექსიკონის ღირებულებას. ვკითხულობთ: „ლექსიკონი მიზნად ისახავს ხელი შეუწყოს ქართული სამწერლობო ენის ზრდა-განვითარების პროცესს“ [ახვლედიანი 1950: 007]. სწორედაც რომ, ქართული ენის ზრდა-განვითარება, მეცნიერული საფუძვლების შექმნა იყო ის ფუნდამენტური ღირებულებები, რომლებზეც პრაქტიკული მუშაობა წამოიწყო კ. ყიფიანმა. უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ის ფრანგული და რუსული ენების საუკეთესო მცოდნე იყო, ამიტომ კარგად იცნობდა ამავე ენებზე გამოცემულ ლექსიკონებსა თუ მათს შინაარსსა და აგებულებას. ამასთან, კარგად აცნობიერებდა ასეთივე ლექსიკონების შექმნის აუცილებლობას კონკრეტული დარგების წინსვლისა და ასევე მართებული, უშეცდომო თარგმანის განხორციელების კუთხით.

რა თქმა უნდა, თანამედროვე ლექსიკოგრაფია მნიშვნელოვნად წინ არის წასული, მაგრამ ჩვენს შემთხვევაში საქმე კოტე ყიფიანსა და XIX საუკუნის ნაშრომებს შეეხება. სპეციალური ლინგვისტური ცოდნის არმქონე ადამიანი ისე გაიტაცა თურმე ამ საქმემ, რომ მას მალევე განუზრახავს, შეექმნა „აკადემიური ლექსიკონი პავლენკოვის ენციკლოპედიური ლექსიკონის მსგავსად“-ო,- წერს ივ.

გომართელი [გომართელი 1964: 110]. სალექსიკონო ერთეულთა შერჩევის წესიც თავად შეუმუშავებია – კითხულობდა „ბიბლიას“ და ცალ-ცალკე ქაღალდზე ინერდა ყველა იმ რუსულ სიტყვას, რომელთა შესატყვის-შესაფერისი ქართული ლექსიკური ერთეულები უნდა დაეძებნა. აქედან გამომდინარე, გასაგები ხდება, თუ რატომ მოანდომა კოტე ყიფიანმა „აკადემიურ ლექსიკონზე“ მუშაობას თხუთმეტი წელი. დასაანანი მხოლოდ ის არის, რომ ასეთი მუშაკობით შექმნილი ნაშრომი დღემდე არ გამოცემულა. ის ქართული მეცნიერების ისტორიის ერთი საფეხურია და ღირებული მცდელობა იმისა, რომ ქართულ ენაზე შექმნილიყო ენციკლოპედიური ხასიათის ლექსიკონი, ხოლო ეს სახეობა, ანუ „ენციკლოპედიური ლექსიკონი ხსნის მხოლოდ ცნებებს – მეცნიერებისა და ტექნიკის, ლიტერატურისა და ხელოვნების ტერმინებს“ [ახვლედიანი 1950: 007]. სამწუხაროა, მაგრამ ფაქტია, რომ ის ლექსიკონები (როგორც ბოტანიკური, ისე – აკადემიური), რომლებიც ასეთი ძალისხმევითაა შედგენილი, დღემდე ფაქტობრივ უცნობია ფართო საზოგადოებისა და ქართული სამეცნიერო წრეებისათვის.

ახლა ჩვენს ყურადღებას იმ ერთადერთ ლექსიკონზე გადავიტანთ, რომელიც 1896 წელსაა გამოცემული და რომელიც თარგმნითი ხასიათისაა. მას „რუსულ-ქართული ლექსიკონი“ ეწოდება [ყიფიანი 1896]. როგორც ჩანს, ავტორმა ვერც ამ ნაწილში უღალატა არჩეულ გზას და აქაც ქართული მეცნიერების მომავალი განვითარების მიზნით არაერთი სალექსიკონო ერთეული განათავსა ასტრონომიის, ზოოლოგიისა და მინერალოგიის დარგებისათვის გამოსადეგი შესატყვისებით.

უპირველესად ვიტყვით იმას, რომ ანბანური პრინციპი ის საერთო და ფუნდამენტური ღირებულებაა, რომლის გარეშეც საერთოდ წარმოუდგენელია ნებისმიერი ლექსიკის სალექსიკონო ფორმაში მოქცევა. რასაკვირველია, უძველესი და უმარტივესი საძიებო საშუალება – ანბანური რიგი – არც კოტე ყიფიანის ლექსიკონშია დარღვეული, მაგრამ აქვე ნათელი ხდება, რომ ავტორს სხვა, გამოკვეთილი მიზანიც აქვს, ეს კი დამუშავებული მასალის თემატური განლაგებაა. როგორც ჩანს, ამგვარი მიდგომა არა მხოლოდ თარგმანის სისწორისათვის შეარჩია ავტორმა, არამედ, ცხადია, რომ თემატურ ფორმას კოტე ყიფიანმა საგანმანათლებლო ფუნქციაც დააკისრა. მან რუსული იმპერიის სივრცეში განათლებამიღებულ ქართველს მშობლიურ ენაზე მართებული ქართული შესა-

ტყვისების გამოყენების საშუალება მისცა და, როგორც აღვნიშნეთ, მისი მოქმედება ქართული მეცნიერების შემდგომი განვითარებით, სათანადო ტერმინოლოგიური ბაზის შექმნით იყო მოტივირებული. ლექსიკონის შესავალ სტატიაში კ. ყიფიანი შენიშნავს: „ასეთი ლექსიკონი უდავოდ მოუტანს სარგებელს როგორც საგანმანათლებლო დაწესებულებებს, ასევე დანარჩენ მკითხველ საზოგადოებას. საზოგადოდ, უკეთესი იქნება, რომ გამოქვეყნდეს მეტი ასეთი სახის ლექსიკონი ან თუნდაც უბრალოდ სიტყვათა კრებულები, რომლებიც სხვადასხვა ტექნიკურ ცოდნას შეეხება“ [ყიფიანი 1896: 1-2]<sup>1</sup>.

უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ ენაში, მაგალითად, ასტრონომიის მეცნიერებასთან დაკავშირებული სიტყვებისა თუ ტერმინების მომძლავრება, ერთი მხრივ, ბერძნულ-ლათინური ენების უდიდეს ზეგავლენას (Венера [планета] - აფროდიტა; ან: Июль - ივლისი), ხოლო, მეორე მხრივ, არაბთა ბატონობის ხანას, კერძოდ, VII-X საუკუნეებს უკავშირდება, რადგან ცნობილია არაბთა განსაკუთრებული ცოდნა ვარსკვლავთმრიცხველობისა. სწორედ ამ დროს შემოდის და ნასესხობების სახით დიდი რაოდენობით ილექება არაბული ლექსიკა, ამიტომ კოტე ყიფიანისეულ ლექსიკონში რუსული სალექსიკონო ერთეულების ქართულ თარგმანებში ხშირია არაბული წარმომავლობის ლექსიკური ერთეულების მისადაგება სათანადო შესატყვისებად. ბ. ფოჩხუა შენიშნავს: „ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში გარკვეული ადგილი უჭირავს შეთვისებულ მასალასაც და ეს ბუნებრივია. ცნობილია, რომ „წმინდა“, „შეურეველი“ ენა საზოგადოდ არ არსებობს. ხალხების კონტაქტები მეტად თუ ნაკლებად აისახება მათ ენებში, განსაკუთრებით – ლექსიკაში. ეს კონტაქტები კი თავისთავად აუცილებელია ადამიანთა საზოგადოების არსებობა-განვითარებისათვის [ფოჩხუა 1974: 342]. მართალია, არაბული წარმომავლობის ასტრონომიული ლექსიკის დიდი ნაწილი დღეს უკვე არქაულ ფონდში ირიცხება (და ასე იყო XIX საუკუნეშიც), მაგრამ ლექსიკოგრაფისათვის მთავარი ზუსტი შესატყვისობის დადგენა და ამ თვალსაზრისით შეუცდომლობა აღმოჩნდა. მაგალითად, თუკი თანამედროვე ქართულ ენაში გამოიყენება ინტერნაციონალიზმები „ასტრონომია“ და „სატურნი“, კ. ყიფიანთან ისინი არაბული წარმომავლობის შესატყვისებითაა

<sup>1</sup> შენიშვნა: კ. ყიფიანის მიერ ლექსიკონის შესავალი სტატია დაწერილია რუსულ ენაზე, ამიტომ თარგმანი ჩვენია.

განმარტებული და გვაქვს: *Астрономия* – მუნეჯიბობა; ან: *Сатурн (планета)* – ზოჰალი. ფაქტია, რომ ევროპული მეცნიერული კულტურის გავლენამ ქართულ ენაში მოქმედი არქაული ლექსიკა რამდენადმე გაცვითა, თუმცა დასახელებულ ლექსიკონში ფიქსირებული ლექსემები დღესაც განეკუთვნება ქართული სალიტერატურო ენის საერთო ფონდის უაღრესად მნიშვნელოვან ნაწილს. თვით შოთა რუსთველიცა და მისი ეპოქაც ასტრალური ლექსიკის ერთ ჯგუფს არაბული ნასესხობებით რომ იცნობს, ამას „ვეფხისტყაოსნის“ ის პასაჟიც აცხადებს, როცა ნესტანის საძებნელად ფრიდონისაკენ მიმავალი ავთანდილი მნათობებისადმი შემართავს ლოცვას. „მო, ზუალო“, ან: „ჰე მუშთარო, გეაჯები შენ...“ [ვეფხისტყ. 1966: 185], ვფიქრობთ, რომ ნათლად აცხადებს რუსთველის ეპოქის სალიტერატურო ენის სინქრონულ დონეს, თუმცა იმავდროულად კარგად წარმოაჩენს არაბული ნასესხობების განლაგებას ამავე ქართულ სალიტერატურო ენაში. კოტე ყოფიანიც სალიტერატურო ენის საფუძვლებს დაყრდნობილი ეძიებდა ქართულში შესატყვის ოდენობებს, განვითარების საერთო ხაზს მისდევდა და აკადემიზმის ფარგლებიდან არ გადიოდა. ვფიქრობთ, რომ ეს ის ნაწილია, რომელშიც მას უცდომელი გეზი აქვს აღებული და რომელიც მისი ნაშრომის უაღრესად ღირსეული და ფასეული საყრდენია. ერთი სიტყვით, ენა ამა თუ იმ კულტურის პროდუქტი და მისი მოქმედების იარაღია, რომლის მომართვა არაერთი მიზნითაა შესაძლებელი; XIX საუკუნეში კი თითოეული ნაბიჯი მოწინავე თუ მოაზროვნე საზოგადოებისა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გავრცელებასა და მათი პროგრესულობის დიადი მიზნისაკენ მიისწრაფვოდა, კოტე ყოფიანი კი ერთი „უბრალო“, მაგრამ ღირსეული ჯარისკაცი იყო მათ შორის.

დაბოლოს, ქართული სახელმწიფოებრიობისა და მეცნიერების მომავლის სწორი ქვრეტა, ამ კუთხით მიზანმიმართული მუშაობა, ვფიქრობთ, რომ კოტე ყოფიანს ახასიათებს არა მხოლოდ, როგორც ქართული ლექსიკოგრაფიის განვითარების ერთი საფეხურის შემოქმედს, არამედ – როგორც პრინციპულ და საღად მოაზროვნე საზოგადო მოღვაწეს.

#### ლიტერატურა:

ახვლედიანი 1950: ახვლედიანი გ., ვაჩნაძე ს., კუპრაძე ვ., ლომოური თ., თოფურია ვ., ჩიქობავა არნ., წერეთელი გ., წინასიტყვაობა, ქართული ენის

- განმარტებითი ლექსიკონი (რვატომეული), გვ. 005-017, ტ. I, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1950.
- გომართელი 1964:** გომართელი ივ, კოტე ყიფიანი, წიგნში: „მოგონებები, წერილები“, თბილისი, გამომცემლობა „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1964.
- დავითაია 1975:** დავითაია ე., კოტე ყიფიანი, თბილისი, გამომცემლობა „ხელოვნება“, 1975.
- ვეფხისტყ. 1966:** შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი, საიუბილეო გამოცემა, მიძღვნილი შოთა რუსთაველის დაბადებიდან 800 წლისთავისადმი, თბილისი, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1966.
- თავზიშვილი 1974:** თავზიშვილი გ., იაკობ გოგებაშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია, გვ. 304-325, ტ. IV, თბილისი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1974.
- კასარესი 1958:** კასარესი ხ., თანამედროვე ლექსიკოგრაფიის შესავალი, მოსკოვი, 1958, გამომცემლობა „უცხოური ლიტერატურა“ [ნაშრომი გამოცემულია რუსულ ენაზე – Касарес Х., Введение в современную лексикографию (Перевод с испанского Н.Д. Арутюновой), Москва, изд. Иностранной литературы, 1958.
- ფოჩხუა 1974:** ფოჩხუა ბ., ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1974.
- ყიფიანი 1896:** ყიფიანი კ., რუსულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1896, ევ. ხელაძის ტიპოგრაფია (ნაშრომი გამოცემულია რუსულ ენაზე – Кипиани К.Д., Русско-грузинский словарь по Астрономии, Зоологии, Минералогии и разных терминов и технических слов (составил Конст. Димит. Кипиани), тифлис, Типография Ев. Ив. Хеладзе, 1896.
- ჭიბლაძე 1974:** ჭიბლაძე გ., ილია ჭავჭავაძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, გვ. 34-115, ტ. IV, თბილისი, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1974.

## Inga Sanikidze 19<sup>th</sup> Century Georgian Lexicography on the Example of Kote Kipiani's Works

### S u m m a r y

Indeed, the formation of Georgian linguistic schools is related to the 20<sup>th</sup> century, however, it should also be noted that the previous century created the foundation for fundamental studies. The attempts made on the part of the Georgians to compile various types of dictionaries in some cases suggested a spontaneous desire of a self-taught lexicographer, yet such attempts are still highly valuable. Unquestionably, lexicography is mainly of

practical and applied nature, and a unique character of a particular dictionary is achieved by finding appropriately selected lexical units and an equally appropriate selection of dictionary principles. In the present case, this involves dictionaries compiled by Kote Kipiani, the son of D. Kipiani, part of which has not yet been published so far and which are preserved in the form of manuscripts at the Museum of Theatre, Music, Cinema and Choreography in Tbilisi. These include *Georgian-Russian-Latin Botanical Dictionary* and *Academic Dictionary*.

Kote Kipiani with his excellent expertise in French and Russian languages was well aware of underachievement of countries under the Russian imperial rule in this respect. He was striving for the development of particular fields, on the one hand, and aiming to achieve the purity of the Georgian language, on the other, because the language of the Russian-educated Georgians was characterized by excessive use of barbarisms. Producing a truly flawless translation by someone without specific linguistic knowledge is the most intricate task, therefore, it took Kote Kipiani fifteen years to work on the *Academic Dictionary*.

The *Russian-Georgian Dictionary* was the only one published [1896]. It features particularly interesting entries in the fields of mineralogy, astronomy, and zoology. The *Russian-Georgian Dictionary* should have become the basis for development of specific fields within the scope of the Georgian language, and the dictionaries compiled by K. Kipiani allowed for the use of appropriate lexical units in the mother language. A proper vision of the future of the Georgian science and the relevant persistent work towards accomplishing it distinguishes him not only as an author at a particular stage in the development of the Georgian lexicography but also as a man of principle and a sensible public figure.